

V

**APLICACIÓ AL CATALÀ
DELS PRINCIPIS DE TRANSCRIPCIÓ
DE L'ASSOCIACIÓ FONÈTICA
INTERNACIONAL**

(Acord de l'11 de desembre de 1998)

El Ple de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans acordà, en la seva sessió ordinària del dia 18 d'abril de 1997, d'adoptar l'alfabet fonètic internacional per a la representació dels sons amb criteris fonètics.

En compliment d'aquest acord, el dia 11 de desembre de 1998 el Ple de la Secció aprovà els criteris que segueixen per a l'aplicació al català dels principis de l'Associació Fonètica Internacional per a la representació gràfica dels sons, que foren publicats en un opuscle independent aparegut l'any 1999.

APLICACIÓ AL CATALÀ DELS PRINCIPIS DE TRANSCRIPCIÓ DE L'ASSOCIACIÓ FONÈTICA INTERNACIONAL

CRITERIS PER A L'APLICACIÓ AL CATALÀ DELS PRINCIPIS DE REPRESENTACIÓ GRÀFICA DELS SONS DE L'ASSOCIACIÓ FONÈTICA INTERNACIONAL

L'adopció del sistema de notació conegut amb el nom d'*alfabet fonètic internacional* (AFI) implica l'assumpció d'uns principis determinats sobre la naturalesa de la parla i sobre la manera d'interpretar-la. Entre aquests principis, cal destacar els següents:

- Hi ha aspectes de la llengua parlada que són lingüísticament pertinents i altres que no ho són.

- La llengua parlada pot ésser representada com una seqüència de sons discrets o segments.

- Aquests segments poden ésser dividits en dues grans categories: consonants i vocals.

- La descripció fonètica d'aquests segments pot ésser feta d'acord amb la manera de produir-los o amb les seves característiques acústiques o auditives.

- Així mateix, certs aspectes suprasegmentals de la parla, com l'accent o el to, han d'ésser representats independentment dels segments.

D'acord amb aquests principis, la relació de signes utilitzats per l'AFI es presenta organitzada en diverses seccions: dues taules de consonants, una taula de vocals, una d'altres signes, una llista de diacrítics i una altra de suprasegmentals (vegeu la fig. 1).

D'altra banda, aquest sistema de notació parteix del principi de representar allò que és lingüísticament pertinent, tot i reconèixer, però, que no sempre és fàcil establir els límits entre allò que és pertinent i allò que no ho és. En principi, quan dos sons són molt semblants i no s'utilitzen per a dis-

tingir significats diferents, poden ésser representats amb el mateix signe, però l'ús de signes diferents i de diacrítics permet distingir amb representacions diferents aquests sons quan convé de fer-ho. Els objectius de l'AFI són de fornir els signes per a representar d'una manera inequívoca els inventaris fonològics, però també de permetre representar els detalls de les realitzacions fonètiques; segons les necessitats de cada cas, la *transcripció fonètica* pot ésser guiada per principis més pròxims al contrast fonològic (*transcripció ampla*) o bé pot pretendre representar més detalladament certs matisos de la pronunciació dels sons (*transcripció estreta*); si la transcripció es fa en termes estrictament de fonemes, es tracta d'una *transcripció fonològica*. La barra inclinada (/), posada a l'inici i al final de la seqüència transcrita, indica que es tracta de transcripció fonològica (/a/), i els claudàtors ([,]), posats a l'inici i al final respectivament, indiquen que es tracta de transcripció fonètica ([a]).

A l'hora d'aplicar els criteris de l'AFI a la representació o transcripció d'una llengua determinada cal tenir en compte que els signes tenen un valor general i que un mateix signe pot ésser utilitzat en diferents llengües per a representar sons que no són idèntics; dit d'una altra manera, un signe pot ésser utilitzat amb un valor que no és el propi, sempre, però, que la llengua en qüestió no posseeixi el so que correspon al valor propi del signe, o bé aquest no sigui el més general. Així, per exemple, els signes [β], [ð] i [ɣ], que en el quadre de l'AFI són definits com a representació de sons fricatius, poden ésser utilitzats en català —que no posseeix aquests sons fricatius— per a la representació dels sons aproximants corresponents; d'acord amb això, el mateix signe [ð] és utilitzat, en anglès, per a representar el so fricatiu del mot *father*, i, en català, per a representar el so aproximant del mot *fada*; hi ha, però, en general, la possibilitat d'expressar aquests matisos i utilitzar diacrítics per a indicar-los, si cal; així, es pot distingir el so fricatiu [ð] del so aproximant [ð̞] usant el diacrític que indica una obertura més gran; l'AFI, però, recomana reduir l'ús dels diacrítics als casos més necessaris. De la mateixa manera, per exemple, el signe [t] s'utilitza en anglès per a la representació de l'articulació més habitual d'aquest so oclusiu, que és alveolar, mentre que en català podem utilitzar aquest mateix signe per a la representació més habitual d'aquesta consonant oclusiva, que és dental; si es vol indicar l'articulació alveolar que pot adoptar aquesta consonant en català en certs casos (*festa*, *batre*), hom pot recórrer per a precisar aquest matís al diacrític que indica articulació més endarrerida que l'habitual [t]. I així en d'altres casos comparables.

D'altra banda, l'AFI pretén fornir els signes, els diacrítics i els suprasegmentals necessaris per a la representació dels sons de la major part de les llengües del món; és per això que en conté un nombre important. La representa-

ció adequada de cada llengua en particular requereix, però, la utilització només d'una part d'aquests signes.

Els quadres adjunts (vegeu la fig. 2) recullen els signes necessaris per a la representació dels sons més generals i sistemàtics del català d'acord amb els criteris exposats. A continuació hi ha una exemplificació de la diversa mena de signes emprats. Cal entendre que, si les necessitats de representació en un cas concret superen aquestes previsions, hom pot recórrer al quadre general de l'AFI i a les instruccions de l'Associació Fonètica Internacional.¹

EXEMPLIFICACIÓ

1. CONSONANTS

1.1. *Oclusives*

Les consonants de la columna de l'esquerra són sordes i les de la columna de la dreta són sonores. Les consonants sonores són oclusives o aproximants, segons els contextos, en la major part de parlars catalans.

p	<i>pas</i>	b	<i>tomba; barra</i> (cf. § 1.7, «Aproximants», [β])
t	<i>temps</i>	d	<i>sonda; dama</i> (cf. § 1.7, «Aproximants», [ð])
k	<i>camp, quin</i>	g	<i>engany, enguixar; gana, guerra</i> (cf. § 1.7, «Aproximants», [ɣ])

1.2. *Nasals*

m	<i>mà</i>
ɱ	<i>èmfasi</i>
n	<i>nas</i>
ɲ	<i>banya</i>
ŋ	<i>ganga</i>

1. «Handbook of the International Phonetic Association: A guide to the use of the International Phonetic Alphabet», *Journal of the International Phonetic Association*, vol. 25, núm. 1 (1995), p. 3-48.

1.3. *Vibrant*r *ram, barra*1.4. *Bategant*r *mare*1.5. *Fricatives*

Les consonants de la columna de l'esquerra són sordes i les de la dreta són sonores.

f *fusta*v *vaca*s *sac, bossa, veça*z *zona, casa*ʃ *xiular, faixa*ʒ *gel, jove*1.6. *Africades*

Les consonants de la columna de l'esquerra són sordes i les de la dreta són sonores. El primer dels dos signes utilitzats en la representació de cada un d'aquests sons complexos indica un primer període oclusiu de la mateixa localització articulatòria que indica el segon signe, sense que calgui especificar aquest caràcter homorgànic amb l'ús de cap diacrític. D'altra banda, l'ús de la lligadura ([$\widehat{\quad}$]) és opcional, però és recomanable sobretot quan calgui precisar que es tracta d'una consonant africada i no de la seqüència d'una consonant oclusiva i una de fricativa.

 $\widehat{ts}$ *potser* $\widehat{dz}$ *dotze* $\widehat{tʃ}$ *fletxa, boig* $\widehat{dʒ}$ *viatjar, fetge, adjunt*1.7. *Aproximants*

El caràcter aproximant ([β], [ð], [ɣ]) o oclusiu ([b], [d], [g]) de les consonants bilabial, dental i velar és regulat pel context en la major part de parlars catalans. Els sons [j] (o [i]) i [w] (o [u]), atenent la seva naturalesa fonètica, també són anomenats *graduals*.

- β *roba*; la **barra** (cf. § 1.1, «Oclusives», [b])
 ð *boda*; la **dama** (cf. § 1.1, «Oclusives», [d])
 ɣ *biga*, *foguera*; la **gana**, la **guerra** (cf. § 1.1, «Oclusives», [g])
 j *iode*, *noia*, *aire* (cf. § 4, «Diacrítics», [i])
 w *uadi*, *cauen*, *caure* (cf. § 4, «Diacrítics», [u])

1.8. *Laterals*

- l *bola*
 ʎ *llamp*

2. VOCALS

- i *pit*
 e *feſta*
 ɛ *mel*
 ə *caſa*, *mare* (català oriental)
 a *mar*
 ɔ *cor*
 o *coma*
 u *dur*

3. SIGNES COMPLEMENTARIS

A més dels esmentats, que representen sons sistemàtics del català, alguns altres signes poden ésser utilitzats per a representar variants de pronunciació més o menys ocasionals, o bé modalitats geogràfiques o socials.²

Així, els sons oclusius palatals sord i sonor propis del mallorquí, en mots com *caſa* i *gana*, poden ésser representats pels signes [c] i [ɟ], respectivament.

La realització aproximant que adopta el so [r], en mots com *cara*, en pronunciació relaxada, pot ésser representat pel signe [ɹ].

El signe [x] pot representar el so fricatiu velar sord usat en certs castellanismes.

El signe [h] pot representar la consonant aproximant sorda, habitualment glotal, que trobem en expressions com *ehem*, *ha!* *ha!*

2. Per a la localització d'aquests signes en la classificació fonètica dels sons, vegeu la fig. 1.

El signe [æ] pot representar la variant especialment oberta que adopta la vocal [ɛ] en valencià i en mallorquí.

El signe [ɐ] pot ésser emprat per a representar la variant especialment oberta que presenta la vocal [ə] en certs parlars de l'àrea de Barcelona.

El signe [ɑ] pot representar la variant posterior que presenta la vocal [a] final de mot en certes regions.

El signe [œ] pot representar la vocal mitjana anterior labialitzada pròpia dels parlars capcinesos.

4. DIACRÍTICS

Els diacrítics poden ésser utilitzats per a la representació de certs matisos dels sons catalans quan calgui indicar aquests detalls en la transcripció. A continuació són especificats alguns d'aquests possibles usos.

El diacrític [˗], que indica una articulació més endarrerida que la representada pel signe sense diacrític, pot ésser utilitzat per a indicar realitzacions alveolars de les consonants dentals [t] i [d] ([t˗], [d˗]) en mots com *festa*, *esdevenir*, o bé per a indicar variants postalveolars o prepalatals de la consonant nasal alveolar [n] ([n˗]) en mots com *engegar*, *panxa*.

El diacrític [˘], que indica una articulació més avançada que la representada pel signe sense diacrític, pot ésser utilitzat per a indicar realitzacions avançades dels sons velars [k] i [g] ([k˘], [g˘]) davant vocals palatals (*quimera*, *guix*).

El diacrític [ˑ], que indica caràcter sil·làbic, pot ésser utilitzat si es vol indicar aquesta naturalesa de la consonant final en casos com el mallorquí *compr* [fˑ], *sembl* [lˑ].

El diacrític [̪], que indica articulació dental, pot ésser utilitzat per a representar les variants dentals dels sons alveolars [n] i [l] ([n̪], [l̪]), en casos com *canta*, *fonda*, *falta*, *balda*.

El diacrític [̞] pot ésser utilitzat per a indicar el caràcter velaritzat del so [l] ([l̞]), més o menys general en part dels parlars catalans, sobretot en certs contextos.

El diacrític [ˌ] indica caràcter asil·làbic associat a signes que sense diacrític representen sons sil·làbics. Pot ésser utilitzat associat a [i] i a [u] ([iˌ], [uˌ]) en mots com *aïre*, *caure* o seqüències com *ja hi vaig*, *fa un any* (cf. § 1.7, «Aproximants»), si es vol indicar que aquests sons són més oberts que en posició prevocàlica (representats en aquest cas pels signes [j] i [w], respectivament). També pot ésser utilitzat amb els signes corresponents a altres vocals, quan calgui representar una pronunciació asil·làbica ocasional, en seqüències com *ja era mort* [ɛˌ], *allà on vulguis* [oˌ].

El diacrític [ˌ], que indica una articulació més baixa o oberta, pot ésser utilitzat per a representar les vocals mitjanes del rossellonès [ɛ̞], [ɔ̞], i també per a indicar el caràcter molt obert de la vocal [ɔ] ([ɔ̞]) en alguns parlars.

5. SUPRASEGMENTALS

Els signes [ˈ] i [ˌ] col·locats abans de la síl·laba corresponent serveixen per a indicar els dos nivells d'accent (primari i secundari, respectivament); tot i que no forma part del sistema de representació de l'AFI, hi ha un costum més o menys estès de representar aquests accents amb els signes [ˈ] i [ˌ], respectivament, col·locats damunt la vocal nuclear de la síl·laba accentuada.

La barra vertical simple [ˑ] i la barra vertical doble [ː] poden ésser utilitzades per a indicar pauses menors i pauses majors, respectivament.

El signe [ː] posat a continuació d'un signe segmental ([bː], [aː]) indica el caràcter llarg del so que aquest representa.

FIGURA 1

THE INTERNATIONAL PHONETIC ALPHABET
(Revised to 1993, corrected 1996)

CONSONANTS (PULMONIC)

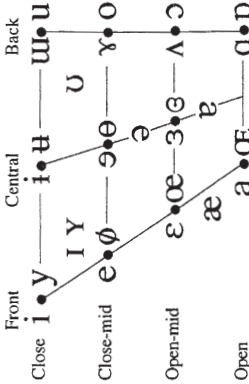
	Bilabial	Labiodental	Dental	Alveolar	Postalveolar	Retroflex	Palatal	Velar	Uvular	Pharyngeal	Glottal
Plosive	p b			t d		ʈ ɖ	c ɟ	k ɡ	q ɢ		ʔ
Nasal	m	ɱ		n		ɳ	ɲ	ŋ	ɴ		
Trill	ʙ			r					ʀ		
Tap or Flap				ɾ		ɽ					
Fricative	ɸ β	f v	θ ð	s z	ʃ ʒ	ʂ ʐ	ç ʝ	x ɣ	χ ʁ	ħ ʕ	h ɦ
Lateral fricative				ɬ ɮ							
Approximant		ʋ		ɹ		ɻ	j	ɰ			
Lateral approximant				l		ɭ	ʎ	ʟ			

Where symbols appear in pairs, the one to the right represents a voiced consonant. Shaded areas denote articulations judged impossible.

CONSONANTS (NON-PULMONIC)

Clicks	Voiced implosives	Ejectives
◌ǀ Bilabial	◌ɓ Bilabial	◌' , Examples:
◌ǃ Dental	◌ɗ Dental/alveolar	◌ᵀ p', Bilabial
◌ǂ (Post)alveolar	◌ɟ Palatal	◌ᵀ t', Dental/alveolar
◌ǁ Palatoalveolar	◌ɠ Velar	◌ᵀ k', Velar
Alveolar lateral	◌ɡ Uvular	◌ᵀ s', Alveolar fricative

VOWELS

Where symbols appear in pairs, the one to the right represents a rounded vowel.

OTHER SYMBOLS

ʌ	Voiceless labial-velar fricative	ʈ ʡ	Alveolo-palatal fricatives
ʋ	Voiced labial-velar approximant	ɹ	Alveolar lateral flap
ɰ	Voiced labial-palatal approximant	ɧ	Simultaneous <i>ʃ</i> and <i>x</i>
ɸ	Voiceless epiglottal fricative		Affricates and double articulations can be represented by two symbols joined by a tie bar if necessary.
ʕ	Voiced epiglottal fricative		
ʁ	Epiglottal plosive		

DIACRITICS Diacritics may be placed above a symbol with a descender, e.g. $\overset{\circ}{\eta}$.

o	Voiceless	n̥ d̥	ː	Breathy voiced	b̤ a̤	ɾ	Dental	t̪ d̪
y	Voided	ɬ̥ t̪̥	ː	Creaky voiced	b̥ ǣ̥	ɹ	Apical	t̪̥ d̪̥
h	Aspirated	tʰ dʰ	ː	Linguolabial	f̥ d̥	ɸ	Laminal	t̪̥ d̪̥
ɔ	More rounded	ɔ̹	ʷ	Labialized	tʷ dʷ	ː	Nasalized	ẽ
ɛ	Less rounded	ɛ̹	j	Palatalized	tʲ dʲ	n	Nasal release	d̪n
ɹ	Advanced	ɹ̥	ɹ	Velarized	tʲ dʲ	l	Lateral release	d̪l
—	Retracted	ẽ	ɣ	Pharyngealized	tʰ dʰ	ɹ	No audible release	d̪ʰ
ː	Centralized	ẽ̞	ː	Velarized or pharyngealized	t̪			
ɤ	Mid-centralized	ẽ̞	ɹ	Raised	ẽ̞	(ɹ = voiced alveolar fricative)		
ɪ	Syllabic	ɪ̥	ɹ	Lowered	ẽ̞	(β = voiced bilabial approximant)		
ɛ	Non-syllabic	ẽ̞	ɹ	Advanced Tongue Root	ẽ̞			
ɹ	Rhoticity	ɹ̥	ɹ	Retracted Tongue Root	ẽ̞			

SUPRASEGMENTALS

Primary stress	ˈ
Secondary stress	ˈ
Long	ː
Half-long	ˑ
Extra-short	ˑ
Minor (foot) group	
Major (intonation) group	
Syllable break	·
Linking (absence of a break)	⌢

TONES AND WORD ACCENTS		CONTOUR	
LEVEL	Extra high	é or	↗
High	é	↘	Rising
Mid	è	↘	Falling
Low	è	↘	High rising
Extra low	è	↘	Low rising
Downstep	↓	↘	Rising-falling
Upstep	↑	↗	Global rise
		↗	Global fall

FIGURA 2
*Consonants**

	Bilabial	Labiodental	Dental	Alveolar	Prepalatal	Palatal	Velar	Labiovelar
Oclusiva	p b		t d				k g	
Nasal	m	ɱ		n		ɲ	ŋ	
Vibrant				r				
Bategant				ɾ				
Fricativa		f v		s z	ʃ ʒ			
Africada				ts dz	tʃ dʒ			
Aproximant	β		ð			j	ɣ	w
Lateral				l		ʎ		

* En les caselles que contenen dos signes, el de la dreta representa la consonant sonora.

Vocals

